

ГИЁХВАНДЛИККА ҚАРШИ КУРАШ-

УМУММИЛЛИЙ ВАЗИФА

**Эшдавлат ЖҮРАЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
Бош прокуратураси
бошқарма бошлиғи**

Аввалбошданоқ Юртбошимиз Ислом Каримов томонидан "Ўзбекистон XXI аср бўсафасида, хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари" асарида гиёхвандлик ва наркобизнесга қарши курашнинг мамлакатимиз барқарорлигини сақлашдаги аҳамияти алоҳида таъкидланган эди. Ўтган йиллар давомида наркобизнесга қарши олиб борилган ишлар мамлакатимизда гиёхвандликнинг олдини олиш, психотроп воситалар олди-сотисини бартараф этиш самарадорлигининг ошишига олиб келди.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг гиёхвандликка қарши кураш кучайди, унинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар ишлаб чиқилди. Ўзбекистоннинг бу йўналишдаги асосий танлаган йўли трансмиллий ўшган жиной гурӯхлар наркотик воситаларни контрабанда қилиш учун республика ҳудудидан фойдаланишининг олдини олиш, гиёхвандлик воситаларининг қонуний муомаласи устидан қатъий назорат ўрнатиш, ги-

Гиёхвандликка қарши кураш борасида мамлакатимизда олиб борилаётган кенг қамровли ишлар натижасида йилдан-йилга бу борада катта муваффақиятларга эришилмоқда. Биринчи навбатда, ушбу масалага давлат миқёсида катта эътибор қаратилганини, наркоманияга қарши курашнинг мустаҳкам ҳуқуқий базаси яратилганини, хавф-хатарни бартараф этиш мақсадида кенг жамоатчиликнинг фаоллигига таянилаётганини алоҳида эътироф этиш зарур. Айниқса, мустақиллик йилларида ушбу иллатга қарши кураш чора-тадбирлари бир неча бор кучайтирилди.

ёхвандлик воситаларининг ноқонуний айланишига қарши курашиш самарадорлигини таъминлаш, гиёхвандликка чалинган беморларга кафолатли тиббий ёрдам кўрсатиш, шунингдек, бусоҳада ҳалқаро ҳамкорликни кенгайтиришга қаратилган.

Ўзбекистон Республикаси "Гиёхвандлик воситалари тўғрисида"ги (1961 йил) ягона Конвенция, "Психотроп моддалар тўғрисида"ги (1971 йил), БМТнинг "Гиёхвандлик воситалари ва психотроп моддаларга қарши курашиш" бўйича (1988 йил) Конвенциялари иштирокчисидир.

Таъкидлаш жоизки, Республика измизда 1994 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг Наркотик моддаларни назорат қилиш Давлат комиссияси фалият кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг "Гиёхвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида"ги Қонун 2000 йил январидан амалга киритилиши билан инсон ақл идрокига таъсир этувчи моддаларни истеъмол қилувчи шахсларга нисбатан муносабат ўзгариб, инсонийлик тамойиллари кучайтирилди. Гиёхвандликка чалинган bemорларга асосан тиббий ва ижтимоий ёрдам кўрсатилмоқда. Ушбу қонун билан гиёхвандликка қарши курашда бу иллатнинг профилак-

тикасини таъминлаш чоралари белгиланди. Қонунда бутун давлат ва жамоат ташкилотларининг гиёхвандликка қарши курашиши мажбурийлиги белгиланиши билан бирга, наркотик моддаларни пропаганда қилиш мутлақо тақиқланди. Шунингдек, Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан наркотик моддалардан тиббий йўсинда фойдаланиш тартиби белгилаб берилган.

Жиноят кодексида гиёхвандлик воситасининг ноқонуний муомаласи учун жавобгарлик белгиланган. Жиноят қонунчилигига бу жиноятларга, айниқса, вояга етмаганларни жалб қилишига алоҳида ҳол деб қаралади. Айrim ҳуқуқбузарликлар учун маъмурий жавобгарлик ўрнатилган. Жиноят қонунчилигидан ташқари яна бир қатор қонунларимиз ҳам гиёхвандликка қарши қаратилгандир.

Булардан ташқари, республикамиз қонунларида салбий ҳолатлар, файриқонуний ишлар ва жамоат учун хавфли ҳаракатларга қарши тарбиявий воситаларни қўллаш каби тадбирлар белгиланган.

Наркоманияга қарши кураш қонунчиликни ва ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини муҳофаза қилишнинг асосий йўналишларидан

хисбланади.

Хўш, наркомания нима? У қаҷон пайдо бўлган?

Бу сўз юнонча "narcosis" – уйқу, карахтилик ва "mania" – телбаликка мойиллик (ўрганиш) деган маънени англатади. Янада кенг маънода гиёҳвандлик инсон организмининг таркибида наркотик моддалар бўлган морфин, афюн, наша, кокаин, героин, кодеин, веронал, опиум, гашиш ёки янги кашф этилган синтетик наркотик ёки психотроп моддаларга ва бошқаларга ўрганиб қолишидир.

Наркотик моддалар одам организмига асосан марказий нерв системаси орқали таъсир этади. Дастребки пайтда у хурсандчилик, вақтичоғлик, хотиржамлика ўхшаш хис пайдо қиласди. Бу "ёлғончи хис" лардан ўзини тиёлмаган киши иродасизлиги оқибатида яна шу моддаларни истеъмол қилишга ўрганиб қолади, оқибатда нерв-психик ва нерв-соматик касалликларга чалинади. Бундай шахс кайфияти ўзгарувчан кимсага айланади, хотираси ва иш қобилияти кескин пасайди, кундан кунга ориқлаб боради. Организмидан модда алмашинуви ўзгаради, ички органларнинг нормал ҳолати бузилади.

Наркотик моддалар бош мия катта ярим шарларида умумий тормозланишни келтириб чиқарди. Натижада мия пўсти остидаги нерв марказлари ярим шарлар томонидан тормозланишнинг доимий назоратидан холи бўлиб қолади. Наркоман организми жуда оз фурсатда, аникроқ айтганда, бир неча ҳафтада ёк наркотик моддасиз туромай қолади, унга борган сари эҳтиёж ошиб, дорининг таъсир кучи камайиб боради. Унинг ҳаётга бўлган қизиқиши сўнади, инсоний фазилат ва қобилиятлардан маҳрум бўлади.

Наркомания инсон организмини таназзулга етакловчи оғир касаллик хисобланаби, бу дардга чалинишнинг асосан иккি фактори исботланган. **Биринчиси**, киши ўз ҳоҳишидан ташқари, эътиборсизлиги натижасида наркотик моддаларга "хумор" и кучайиб, бангилик қўпинча врач буюрган наркотик моддаларни нотўғри истеъмол қилиш натижасида бошланади.

Улар бу касаллик оқибатида келиб чиқадиган оғир, уйқусизликдан қутулиш мақсадида ўзбoshимчалик билан наркотик мод-

далар дозасини оширадилар. Натижада бундай беморлар "банги"га айланадилар.

Иккинчиси, кишиларнинг онгли равишда, кайф қилиш мақсадида наркотик моддаларга ўрганишидир.

Наркоманияга, одатда, руҳан заиф, иродаси бўш, бирорвларга тақлид қилишга мойил, ўта худбин кишилар берилувчан бўлади. Бундай шахслар ўз мийилликларига қарши курашолмайдилар. Бора-бора организмдаги мойиллик "мутлақ ғолиб"га айланади. Аввал тажанглик, кайфият бузуклиги, хотира суайиши каби руҳий ўзгаришлар, кейинчалик терлаш, юракнинг нотекис уриши, танглайнинг қуруқшаси, озиш, қўл-оёқда титроқ пайдо бўлиши, ранг синикиши, қўз қорачигининг кенгайиши каби жисмоний ўзгаришлар рўй беради. Бангилик одамни мажрух қилиб қўяди.

Энди у навбатдаги кайфни суриш учун ҳар қандай пасткашлидан тоймайди. Сотқинлик, алдаш, ўғрилик унинг кундалик юмушига айланади. Маълум вақт ўтгач, наркотик доза бенги организмига "ҳоким"лик қила бошлайди. Бу даврда наркотик модда дозасининг озгина оширилиши беморнинг ўлимига сабаб бўлиши мумкин. Қаттиқ назорат остида даволанилмаса, наркоманинг ҳаёти хавф остида қолади.

Тиббий текширишлар шуни

тасдиқлайдики, наша чекувчи-

ларнинг нафас йўллари касал-

ланиб, ўпка склерози бошлана-

ди, мия тўқималари, жигари иш-

дан чиқади.

Наркоманиянинг генофондга, инсон пуштига салбий таъсири ҳақида медицинада ишончли маълумотлар бор. Айниқса, ҳомиладорлик пайтида, болани эмизиш даврларида наркотик модда истеъмол қилиш боланинг ўлимига сабаб бўлади ёки бир умрга мажрух кишига айлантиради.

Маълумки, гиёҳвандликнинг ижтимоий ҳавфлилик томонларини етарли баҳолай олмаслик, бу муаммони кенг жамоатчиликни жалб қилмасдан алоҳида, асосан ҳуқуқий чоралар билан ҳал қилишга уриниш муваффақиятга олиб келмайди. Шу ўринда гиёҳвандликнинг тарқалишига қарши туриш, гиёҳвандлик воситаларини истеъмол қилувчиларни аниқлаш, бундай жиноятларни фош этиш билан бир-

га, унинг ташкилотчилари, бундай воситаларни тайёрловчилар ва тарқатиш билан шугулланувчиларни аниқлашда кенг жамоатчиликнинг ўрни катта.

Наркотик моддалар тайёрлаш, сақлаш, сотиш, уни истеъмол қилиш ва қонунга хилофравишида нопок ишга қўл урганилик учун қонунларимизда жиной жавобгарлик белгиланганлиги бежиз эмас.

Наркомания инсон ҳаётига қаҷон, қаердан кириб келган, деган саволга олимлар, социолог-тадқиқчилар кўп вақтлардан бери жавоб ахтарадилар.

Америкалик олим Уильям Батлер Элдриж наркотик моддалар милоддан аввалги еттинчи асрдан буён табобатда даволаш мақсадида қўлланилганини таъкидлаган. Унинг ёзишича, қадим замонларда ёк Кичик Осиё мамлакатлари аҳолиси таркибида наркотик модда бўлган наша ўсимлигининг хусусиятлари ҳақида яхши билган. Сўнгра бу оғу аста-секин Хиндистонга тарқалган. Элдриж қадимги Хитойга ҳам бу модда араб савдогарлари томонидан таҳминан IX асрларда келтирилган, деб кўрсатади.

Хозирги пайтда, Россияда, Европада энг кўп тарқалган наркотик моддалардан бири героин хисобланади.

Наркотик моддалар углеводородлар, уларнинг галоген ҳосиллари, спиртлар, эфирлар, шунингдек, циклопропаназот (I) оксиди каби баъзи анорганик биримлардан иборат.

Наркотик моддаларнинг кенг тарқалганиларидан бири опий (опиум) деб аталади.

У кўкнори ўсимлигининг пишиб етилган фунчаси ёнларини юпқа кесиш орқали олинадиган ширадан тўпланади. Кўкноридан олинадиган опийлар турига кирадиган яна бир наркотик модда героинdir.

Кенг тарқалган наркотик моддалардан яна бири морфий деб аталади. Морфий афюннинг асосий алколоидидир. У афюндан кимёвий йўл билан ажратиб олинади. Морфий оғриқ қолдирувчи кучли наркотик моддалар туркумiga киради. У табобатда, асосан, марказий нерв системасига таъсир қилиш керак бўлганда қўлланилиб, оғриқ сезгисини камайтириш, нафас, йўтал ва кусиш марказлари фаолиятини сусайтириш, кўзни ҳаракатлантирувчи нервлар марказини кўзғатиши ло-

зим бўлган пайтда, кам миқдорда ва эҳтиёткорлик билан қўлланилади.

Таъкидлаш лозимки, ёшлар тарбияси соҳасидаги муаммоларни қанчалик тез ҳал қила олсақ, бу иллатга қарши самарали кураша оламиз. Бунинг учун ҳар бир кишида ижтимоий бурч туйғусини тарбиялаш керак. Бундан ташқари, бугун барча иллатларга қарши аёвсиз кураш кетаётгандан жазолашни асосий чора деб қарамасдан, профилактика, яъни иллатларнинг олдини олишга кўпроқ эътибор бермоқ зарур. Ҳар бир суд хукмини тарбия борасидаги катта бир нуқсон, деб қарамоқ керак. Фақат шундагина "менга нима" деган лоқайдлик касалидан қутуламиз. Жамиятимиздаги ҳар бир муваффақиятга, ҳар бир салбий ҳодисага барча бирдек жавобгардир.

Шу ўринда бир мuloҳаза туғлади. Баъзи бир одамлар гиёҳвандликка қарши кураш хукуқни муҳофаза қилиш органларининг вазифаси деб тушунади. Вазифа-ку, вазифа бўлиб қолади. Давлатимиз томонидан наркоманияга қарши курашишга оид топшириқлар бундан кейин ҳам ушбу органлар томонидан аниқ ва бирдай бажарилишига шубҳа йўқ. Лекин кенг жамоатчилик, ёшидан, миллатидан, ижтимоий аҳволидан қатъи назар, бир фикрни яхши англаб олиши шарт. Инсонлар «Фарзандим наркотик моддалар савдоси билан шуғулланмаса, уни истеъмол қилмаса бас, бу менга ва яқинларимга хавф соломайди» деб ўйласа, катта хотога йўл қўяди. Чунки, фарзандлар ҳар қанча яхши тарбияланмасин, баркамол бўлмасин, мактаб-коллеждами, маҳалладами, кафе-барлардами ёки иш жойидами шу иллатга чалингандар уни ҳам наркомания домига тортиши ҳеч гап эмас.

Ўзбекистон Республикасининг "Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида"ги Конуннинг 44-моддасига асосан давлат гиёҳвандлик ва заҳарвандлик билан касалланган беморларга уларни текширувдан ўтказиш, маслаҳат бериш, ташхис қўйиш, даволаш ва тиббий-ижтимоий тиклашдан иборат наркологик ёрдам кўрсатилишини кафолатлади.

Гиёҳвандлик ва заҳарвандлик

билан касалланган беморларга наркологик ёрдам уларнинг илтимосига кўра ёки уларнинг ро зилиги билан, ёши ўн тўртга тўлмаган вояга етмаганларга эса, уларнинг ота-онаси ёки бошқа қонуний вакилларининг илтимоси ёхуд розилигига асосан кўрсатилади.

Даволаниш курсини ўтash учун наркология муассасасига ихтиёрий равища мурожаат этган гиёҳвандлик ва заҳарвандлик билан касалланган беморларнинг илтимосига кўра, даволанишнинг сирсақланиши таъминланади.

Гиёҳвандлик ва заҳарвандлик билан касалланган беморларга қонун хужжатларида назарда тутилган ҳолларда суднинг қарори билан тиббий йўсингдаги мажбурлов чоралари тайинланиши мумкин.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг наркотиклар ва жиноятчилик бошқармасининг расмий маълумотларига кўра, 2008 йилда дунё бўйича "опий" ишлаб чиқариш энг юқори даражага етган.

Таркибида гиёҳвандлик воситалари бўлган экинларни етиштириш билан Афғонистонда 3,3 миллиондан ортиқ одам шуғулланмоқда, бу умумий аҳоли сонининг 14,3 фоизини ташкил этиди. Опий ишлаб чиқариш мамлакат ички маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг 53 фоизини ташкил этади, яъни дунё бўйича ишлаб чиқарилаётган опийнинг 93 фоизи Афғонистонга тўғри келади. Афғонистонда таркибида гиёҳвандлик воситалари бўлган "кўкнор" ўсимлиги экиладиган провинциялар сони 6 тадан 13 тага етган. Афғонистоннинг Покистон билан чегарадош 5 та провинциясида жами етиштирилган "кўкнор"нинг 70 фоизга яқини етиштирилган бўлса, унинг 53 фоизи биргина Ҳилмон провинциясига тўғри келмоқда.

Агар 2001 йилда бу ўсимлик экиладиган майдонлар ҳажми 8 минг гектарни ташкил этган бўлса, 2008 йилда 193 минг гектарни ташкил этган. Ўз навбатида, опий ишлаб чиқариш ҳажми ҳам қўпайиб, 2001 йилда 200 тоннани, 2008 йилда эса 8300 тоннани ташкил этган.

Дунё бўйича нарковазият ёмонлашувининг асосий сабабларидан бири, бир томондан, Афғонистонда ўта катта миқдордаги наркотик моддаларнинг етиштирилиши бўлса, иккинчи томондан уларни ноқонуний равища "Болқон" (Эрон, Покистон ва Туркия давлатлари) ва "Ши-

молий" (Марказий Осиё давлатлари) йўналишлар орқали МДХ ва Европа давлатларида етказиб берилаетганлигидир.

Афон герони ва опий моддаларининг Марказий Осиё давлатлари орқали транзит ҳолатда ўтиши, наркотик моддаларни етказиши имконини берувчи транспорт тармоғининг мавжудлиги — МДХ ва Европа давлатларида наркотик моддалар "қора бозори"нинг кўпайишига ҳамда криминоген ҳолатнинг ёмонлашишига олиб келмоқда.

Республика хукумати томонидан гиёҳвандлик тарқалишининг олдини олиш, гиёҳвандлик воситаларининг ноқонуний муоммада бўлишига қарши курашишда халқаро ҳамкорликка катта эътибор бериб, бу соҳада илфорхориж тажрибасидан фойдаланиш, қонунларимизни янада та комиллаштириш бўйича қатор ижобий тадбирлар амалга оширилмоқда. Шунингдек, мамлакатимизда наркотик моддаларни назорат қилиш, уларнинг ноқонуний айланиши ва гиёҳвандликка қарши курашиш соҳасида халқаро мажбуриятларнинг бажарилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Айниқса, гиёҳвандлик воситаларининг қўшни давлатлардан контрабанда қилинишининг олдини олиш учун давлат чегараларини мустаҳкамлашга қаратилган барча чоралар кўрилмоқда, божхона постларининг моддий-техника базаси мустаҳкамланиб, улар ҳозирги замон талабига жавоб бера оладиган техника воситалари билан жиҳозланмоқда.

Юқоридаги маълумотлардан ҳам кўриниб турибдики, аср авоси номини олган ушбу иллат мамлакатимизнинг айрим ёшлири саломатлиги ва ҳаётига, уларнинг келажагига, миллат генофондига жиддий хавф солмоқда. Мамлакатимиз раҳбарияти томонидан қўшни давлатлардан кириб келаётган, ёшларимизни ўз тўрига илнтириши мумкин бўлган гиёҳвандлик ва наркобизнес балосини бартараф этиш, олдини олиш мақсадида барча чора-тадбирлар кўлланилмоқда. Гиёҳвандликка қарши кураш борасидаги ишлар бундан кейин ҳам изчил ва тизимли равища олиб борилишига ҳеч қандай шубҳа йўқ.

